

INGRID HAMMARSTRÖM

LEDAMOTEN AV KUNGL. VITTERHETSAKADEMIENS historisk-antikvariska klass professor Ingrid Linnea Hammarström avled i Sigtuna den 27 mars 2005. Hon föddes drygt 80 år tidigare – den 21 juni 1924 – i Härnösand som enda barn till kommunalarbetaren Verner Hammarström och hans hustru Ingeborg, född Nordlund. Trots att familjen saknade studietradition fick hon studera vid stadens högre allmänna läroverk, där hon avlade studentexamen på latinlinjen i maj 1943. Hennes studentbetyg vittnar om en hög studiebegåvning. Där finns sex stora A – i bl.a. latin, historia och teckning – och åtta små.

Det måste med detta betyg ha fallit sig naturligt för Ingrid Hammarström att fortsätta med studier vid universitetet – och då i Uppsala, dit de norrländska studenterna traditionsenligt sökte sig. Redan tre år senare, i maj 1946, avlade hon filosofie kandidatexamen – en framstående prestation i en tid när normalstudietakt var ett för de flesta studenter okänt begrepp. I hennes examen ingick ett betyg i klassisk fornkunskap och antikens historia, två betyg i praktisk filosofi och tre betyg i historia. Som examinator för historiekursen är docenten Sven Ulric Palme antecknad i examensbeslutet. Efter ytterligare tre år, 1949, blev hon licentiat i historia med Erik Lönnroth som lärare och 1953 licentiat i ekonomisk

historia med Karl-Gustaf Hildebrand som examinator. I maj 1956 disputerade hon, efter tio års forskarstudier, för doktorsgraden i historia på en avhandling med titeln *Finansförvaltning och varuhandel. Studier i de yngre Sturarnas och Gustav Vasas statshushållning*. Hennes dåvarande lärare och examinator, Sven A. Nilsson, som 1955 efterträtt Erik Lönnroth som professor, tvekade om avhandlingen skulle betygsättas med stort eller litet a, men stannade för det sistnämnda "[m]ed hänsyn till den i ämnet historia sedan mycket lång tid tillbaka tillämpade betygsskalan". Detta till trots sammanfattade betygsnämnden sitt utlåtande med följande lovord: "Genom det självständiga greppet på ämnet, de skarpsinniga analyserna och de många och betydelsefulla resultaten utgör [avhandlingen] en märklig forskarprestation." Opponent var hennes förre lärare i ekonomisk historia, preceptor Hildebrand, som i en recension kallar avhandlingen "imponerande".

Det nya i avhandlingen var att Ingrid Hammarström, till skillnad från tidigare forskare som Hans Forssell, Eli Heckscher och Erik Lönnroth, tog ett helhetsgrepp över en gränsöverskridande period: Sturarnas senmedeltida regim och Gustav Vasas inledande två regeringsdecennier, något som gjorde det möjligt för henne att nå nya, i betygsutlåtandet som "helt omvälvande" karakteriserade resultat. Gustav Vasas hushållningssystem hade tidigare setts som en organisering av den medeltida naturahushållningen och ansetts vara en fortsättning av det medeltida samhällets förvaltningssystem, där en oelastisk varuhantering varit det dominerande. Ingrid Hammarström kunde visa att penningintäkterna spelade en stor roll *både* under Gustav Vasas och Sturarnas tid och att uppborrdssystemet var mera föränderligt över tid än man tidigare trott. Förhållandet mellan natura- och penninginkomster skiftade i olika situationer efter vad som var fördelaktigast för den makthavande. Sina resultat nådde hon genom ett imponerande källkritiskt arbete med ett endast fragmentariskt bevarat brev- och räkenskapsmaterial.

Under sitt avhandlingsarbete kom Ingrid Hammarström in på prisut-



vecklingen i Sverige under den av henne behandlade perioden. Detta var oundvikligt, då det gällde att förstå statsledningens ställningstagande till frågan: varuskatter eller penningsskatter. Den första uppgift som hon tog itu med efter avhandlingens färdigställande var att närmare undersöka prisutvecklingen och söka förklaringen till prisfluktuationerna. Härmed var hon inne på ett ämne som sedan länge hade varit föremål för livlig internationell debatt, och den artikel, som hon året efter disputationen (1957) publicerade i *Scandinavian Economic History Review*, gjorde henne internationellt känd. I artikeln, som har rubriken "The 'Price Revolution' of the Sixteenth Century. Some Swedish Evidence", ansluter hon sig till de forskare som, utan att förneka den amerikanska silverströmmens stora betydelse som inflationsframkallande faktor, reagerar mot den s.k. kvantitetsteorin och söker efter andra företeelser, som vid sidan av den ökande penningtillgången kan ha haft en prishöjande effekt,

inte minst den befolkningsökning som ledde till en stegrad efterfrågan på i första hand livsmedel. De siffror hon presenterar för Sverige visar tydligt att priserna på oundgängliga livsmedel, främst spannmål, kraftigt stegrades redan *innan* silvret från Amerika kunnat påverka prisutvecklingen i Sverige. Artikeln uppmärksammades i den internationella debatten, och en framstående företrädare för kvantitetsteorin, amerikanen Earl Hamilton, polemiserade mot hennes studie i den prishistoriska rapport som han lade fram inför världshistorikerkongressen i Stockholm 1960. Under den muntliga debatten kring rapporten försvarade Ingrid Hammarström sin ståndpunkt och fick stöd av bl.a. den kände ekonomhistorikern M. M. Postan från Cambridge, som hon för övrigt kände sedan ett ettårigt studieuppehåll hos honom innan hon påbörjade det egentliga avhandlingsarbetet.

Med det tungt vägande specimen i bagaget, som doktorsavhandlingen utgjorde, låg en forskarkarriär öppen för Ingrid Hammarström. Hon blev omgående docent i historia i Uppsala, var under två läsår (1956–58), biträdande lärare vid historiska institutionen, fick en docenttjänst 1958, tillträdde 1964 en forskardocentur och erhöll 1970, som ensam kompetent sökande, professuren i stads- och kommunhistoria vid Stockholms universitet. För professuren hade hon meriterat sig genom den under docenttiden utarbetade, omfattande studien av *Stockholm i svensk ekonomi 1850–1914*. Den var tänkt som en del i ett stort verk om Stockholms historia under de hundra år som då gått sedan Stockholms stadsfullmäktige tillkom 1862, men kom att få en fristående karaktär. I motsats till den källsituation som hon haft att bemästra vid arbetet med avhandlingen, där källorna varit få och fragmentariska, mötte hon nu ett källmaterial som var oerhört omfattande och svårhanterligt inte enbart på grund av sin kvantitet utan och också av den anledningen att det inrymde så många svårlösta, tidigare obearbetade källkritiska problem. Detta gjorde att hon på goda grunder avstod från att försöka ge en jämbred framställning av alla de företeelser som kan anses höra till Stockholms ekonomiska utveckling un-

der tiden för industrialismens genombrott. Hon koncentrerade istället sin undersökning till den demografiska utvecklingen och andra faktorer som bestämde stadens roll i det svenska samhället, nämligen utrikes- och inrikeshandel, sjöfart och industri, medan hon lämnade andra sektorer som hantverk, bankväsende och bostadsbyggande åt framtida forskning. En av de sakkunniga vid konkurrensen om den stads- och kommunhistoriska professuren, nämligen den avgående innehavaren, professor Folke Lindberg, sammanfattade sitt omdöme om Stockholmsboken på följande sätt:

I en mindre begåvad och förfaren författares hand skulle en bok med sådan uppläggning ha kunnat bli ett nyttigt uppslagsverk av den typ som många utnyttjar men ingen läser. Men docent Hammarström visar sig här återigen i stånd att bemästra ett tungt och rikt stoff på sådant sätt att utvecklings-tendenser och orsakssammanhang står klara för läsaren. Ur myllret av fakta växer en helhetsbild fram som på många sätt är fängslande.

Ingrid Hammarströms vetenskapliga produktion är inte särskilt omfattande. Utöver de nämnda arbetena och några av opponentuppdrag föranledda recensioner kan endast tre artiklar nämnas: den redan 1947 publicerade uppsatsen ”Till frågan om Helsingfors stads grundläggning. En studie i Gustav Vasas ryska handelspolitik 1547–1550” och de två biprodukterna till Stockholmsboken, ”Svensk transocean handel och sjöfart under 1800-talet” och ”Anglo-Swedish Economic Relations and the Crisis of 1857”, båda från 1962. Hennes bibliografi i Libris upptar visserligen ytterligare ett antal titlar, men det är i egenskap av redaktör för projektrapporter, symposievolymer och stadshistoriker (i första hand *Kalmar stads historia*) hon nämns där. Hon var både under Uppsalatiden och åren i Stockholm ledare för stora, vetenskapliga forskningsprojekt, i Uppsala ”Ideologi och socialpolitik 1850–1880” i samarbete med docent Göran B. Nilsson och i Stockholm bl.a. projekten ”Svensk stadsmiljö” i samarbete med konstvetaren, docent Thomas Hall, ”Projektet jämförande stadshis-

toria” och ”Centralmakt och lokalsamhälle på 1700-talet” tillsammans med docent Birgitta Ericsson.

Som innehavare av professuren i stads- och kommunhistoria, varmed följde uppdraget som föreståndare för *Stadshistoriska institutet*, strävade hon efter att ge social-, demografi- och ekonomiskhistoriska perspektiv liksom studiet av den moderna urbaniseringsprocessen en framskjuten ställning i verksamheten. Detta skedde bl.a. genom de nämnda, tvärvetenskapliga forskningsprojekten. Hon skapade också för institutets framtida verksamhet viktiga internationella kontakter, främst till den brittiska ”Urban History Group” och till ”Centre for Urban History” i Leicester. En del av hennes initiativ förblev dock orealiserade på grund av att hennes arbetsförmåga successivt avtog sedan hon i mitten av 1970-talet drabbats av sjukdomen multipel scleros. Trots att hon under långa perioder var rullstolsbunden och sjukskriven upprätthöll hon ändå professuren till 1988, då hon gick i pension.

Ingrid Hammarström präglades hela sitt liv av uppväxtåren i det röda Ådalen och hon var under studenttiden i Uppsala engagerad i både Clar-té och Laboremus och i studentkårsverksamhet. Att hennes begåvning kom till sin rätt även i dessa sammanhang framgår av att Assar Lindbäck i ett brev till Tage Erlander sommaren 1953, på Erlanders fråga, föreslog några namn på personer lämpliga för ett uppdrag som Erlanders sekreterare. Namnen var Hans Håkansson, Ingrid Hammarström, Sten-Sture Landström, Krister Wickman och, som den i första hand tänkbare, Olof Palme. Något politiskt uppdrag blev det dock inte frågan om för Ingrid Hammarström, däremot blev hon och Hans Håkansson, som gjorde karriär inom kanslihuset, hustru och man ett tiotal år senare, 1966. Han blev under hennes långvariga sjukdom ett hängivet och uppoffrande stöd och gick bort endast några dagar före henne.

Till ledamot av Vitterhetsakademien valdes Ingrid Hammarström den 1 november 1977 och hon tog sitt inträde den 7 mars 1978 med ett anförande om ”Stadshistoria som forskningsfält”, som var en läges-

beskrivning och en programförklaring för verksamheten som professor och föreståndare för Stadshistoriska institutet. Under sina första år som ledamot bevistade hon relativt flitigt Akademiens sammankomster, men i början av 1980-talet lade sjukdomen hinder i vägen och sedan januarisammankomsten 1982 deltog hon inte i Akademiens arbete.

Med sitt klara intellekt och sin vetenskapliga begåvning framstår Ingrid Hammarström som en av sin generations mera betydande historiker, men hennes reserverade personlighet, förstärkt under senare år av hennes handikappande sjukdom, gjorde att hon aldrig kom att spela den ledande roll inom historikervärlden hon en gång förväntades fylla.

Göran Dahlbäck